

Kuukauden kirja: Libri rari et cari

Jarl Pousar

Johanna Lilja (toim.): Libri rari et cari. Museoviraston vanhan kirjallisuuden kokoelmaluettelo. Museovirasto 1996, 725 s.

Kaikki eivät tiedä, miten merkittävä vanha kirjakokoelma löytyy Museoviraston muurien sisäältä. Ei sitä tiennyt juuri omistajakaan eli Suomen Muinaismuistoyhdistys siinä vaiheessa, kun 1980-luvun keskivaiheilla päätettiin luetteloita seuran hallussa oleva vanhempi kirjallisuus. Syy moiseen on yksinkertaisesti siinä, että tämä kirjakokoelma on lähinnä teologis-historiallinen ja siitä on eri aikoina annettu Helsingin yliopiston kirjastolle kaikki unikaatit ja suurimmat harvinaisuudet. Jäljellä oleva noin 4000 vuoteen 1850 mennessä painetun teoksen kokonaisuus on nyt kartoitettu tarkkuudella, josta on yleensä vain haaveiltu.

Kokoelman alku juontaa juurensa 1870-luvulle, jolloin niin osakuntien kuin Muinaismuistoyhdistyksen toimesta suuri joukko ylioppilaita kulki kesäisin kunkin kotipuolella ja keräsi niin kirjallisia kuin esineellisiäkin muistoja entisajoilta. Näihin muistoihin kuuluivat tietenkin myös kirjat ja kirjaset.

Rahvaankin piirissä oli kirjallisuutta löydettävissä, koska kinkereissä esitettävä lukutaito edellytti harjoitusmateriaalia, ja voi arvata että monella oli tähän kirjallisuuteen siksi melkoinen viha–rakkaus-suhde – vähän niinkuin koulukirjoihin sittemmin. Lumpuri Salomon Wilskman, joka ei onneksi luovuttanut saamiaan kirjoja suoraan paperitehtaalle, vaan erotti joukosta rareiteetit Muinaismuistoyhdistykselle, oli eräs seuran uskollinen palvelija, joka vapautti rahvaan tällaisista huonoa omaatuntoa kasvattavien vanhojen kirjojen ylläpitovelvollisuuksista.

Suuri osa arvokkaimmista teoksista ei kuitenkaan ole rahvaan käsistä saatuja – tai vietyjä – vaan on muutamien huomattavien asianharrastajien kirjastoista. Näistä lahjoittajista täytyy mainita sellaiset suuruudet kuin C. A. Gottlund, veljekset J. R. Aspelin ja Eliel Aspelin-Haapkylä sekä O. H. Appelgren-Kivalo. Mielenkiintoisia kirjoja antoivat myös K. E. Boijer ja Jenny Florin.

Lahjoitusten lisäksi kirjastoon hankittiin kirjallisuutta ostamalla antikvariaateista ja huutokaupoista. Varsinkin vanhaa matkakirjallisuutta ja kuvateoksia kuului tähän ryhmään.

Myöhempiä lahjoittajia ovat Albert Richard Enckell ja Jarl Gallén. Enckell toimi pitkään Neuvostoliitossa ja oli siellä tilaisuudessa hankkia haltuunsa niin kuparipiirroksia kuin kirjoja, jotka olivat kaksi hänen keräilykohdettaan. Koska teokset usein käsittivät taidetta ja rakennustaidetta, ne kuuluivat Museoviraston keskeiseen toiminta-alueeseen. Jarl Gallénin suuri testamenttilahjoitus 1990 on viimeisin huomattava lahjoitus.

Johanna Lilja on saanut mielenkiintoisen tehtävän luetteloita kaikki ne teokset Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kokoelmissa, jotka kuuluvat viimeistään 1850 painettuun tai kirjoitettuun kirjallisuuteen. Näitä on siis kaikkiaan 4000 ja näin muodostuu melkoinen tietopankki ja ikkuna Suomen historia- ja perinnetieteiden harrastajille. Teokset on jaettu systemaattisesti 28 pääluokkaan ja sen sisällä vielä fennicaan, suecicaan ja muiden maiden kirjallisuuteen.

Luettelointi noudattaa niitä nykyajan periaatteita, että jokainen kirja on esine ja kuvataan siis kaikkine yksityiskohtineen. On mielenkiintoista tutkia kirjoja esineinä ja saada sitä kautta välillistä tietoa sen omistajista.

Kun joku teos on sidottu joihinkin instituutiota varten ja sittemmin siirtynyt yksityisomistukseen – ja on ehkä kuulunut monelle tunnistettavalle historialliselle henkilölle – voimme arvata joihinkin näiden henkilöiden henkisistä harrastuksista. Ja näitä omistusta koskevia kirjoituksia on paljonkin. Kuuluisan matkailijan Adam Oleariuksen matkakertomus on tekijän omisteen mukaan annettu ystävälle, Holsteinin hovilääkäri Joel Langelotille. Samasta kirjasta on Johanna Lilja muuten napannut tämän kirjan nimen: sisäkanteen on näet kirjoitettu "Liber rarus et carus".

Eräs vanhimmista kirjoista, Balbuksen Catholicon, painettu 1495 Venetsiassa, on merkinnän mukaan kuulunut Suomen kirjallisuuden varhaiselle taitajalle Laurentius Petri Aboicukselle jo 1627, siis hänen ollessa vielä nuorukainen. Joukko lisämerkintöjä paljastaa, että sama teos, joka hänen mukanaan varmaan joutui Tammelaan, Aboicuksen seurakuntaan, on tullut Tammelaan toistamiseen, kun pastori Söderborg muutti Mustiosta Tammelaan kappalaiseksi.

Eräs Baselissa 1562 painettu Raamattu on perimätiedon mukaan kuulunut Kajaaninlinnan kuuluisimmalle asukkaalle ja vangille Johan Messeniukselle.

Kirjoista voi saada myös merkittävää bibliografista lisätietoa. Professori Michael Wexionius julkaisi kuuluisan *Epitome*-teoksensa Turussa 1650. Nyt käy ilmi, että Suomen Muinaismuistoyhdistyksen kappaleesta löytyvät ensimmäiseen ja kolmanteen osaan kuuluvia erillisiä nimiölehtiä omistuksineen. Tällaisesta variantista aikaisemmat bibliografiat ovat vaienneet. Kun toisaalta tästä kappaleesta puuttuu viimeinen arkkki *Animadversiones et supplementa*, joka puuttuikin melkein aina, huomaa, miten yksilöllisiä vanhat kirjat voivat olla.

Tämä innostusta herättävä teos on samalla ihan kuin tilauksesta ilmestynyt täydennysosa ja esimerkkiteos Henrik Grönroosin viimevuotiselle suurteokselle *Boken i Finland*, joka kartoittaa perukirjojen avulla mitä kirjoja Suomen kaupungeissa löytyi porvareiden ja kaupunkiasukkaiden hyllyistä. Harvoin on voinut seurata tällaista kirjojen henkevää keskustelua. Kaikki kunnia teoksen tekijälle ja avustajille. Jos nyt pitää jotain korjattavaa löytyä, se olisi ehkä termi Suecica, mikä tässä teoksessa käytetään merkitsemään suecana-kirjallisuutta. Ainakin minä yhdistän suecican luonnontieteisiin, kun taas suecana on vanhastaan käytetty termi silloin kun tarkoitetaan fennica- kirjallisuuden ruotsalaista vastinetta. Ja ehkä tiedot voisivat joskus olla tarkempia. Atkinsonin matkakertomuksesta todetaan, että siinä on 100 "väritettyä liitettä". Kuten kirjassa painetun kuvan perusteellakin voi todeta, kyseessä on akvatintoja eikä siis väritettyjä kuparipiirroksia, kuten joku lukija saattaa ehkä luulla.

Kiinalaisilla posliinimaalarimestareilla oli kuulemma tapana tehdä joku tahallinen virhe töissään: näin he alleviivasivat, että kaikki inhimillinen toiminta on vajavaista, ja samalla korostui maalaus hienous muuten. Samalla tavalla voimme ajatella, että jonkun pienen kohdan on oltava pikkuisen virheellinen, jotta tekijän uuttera työ ja huolellisuus korostuisi. Ja näinhän se on. Tämä kirja tulee olemaan ahkerassa käytössä, nyt kun kirjatosiologinen tutkimus on saamassa vihdoin huomiota osakseen.

Fil. maist. Jarl Pousar on kirjastonhoitaja Tieteellisen kirjallisuuden vaihtokeskuksessa. Hän toimii myös Sällskapet Bokvännerna i Finlandin puheenjohtajana.

kuvateksti:

Museon palkkaamat keräilijät eivät välttämättä näyttäneet herrasmiehiltä, mutta suhtautuivat silti vakavasti tehtäväänsä. Lumpuri Salomon Wilskman toimitti vuosisadan vaihteessa Historialliselle Museolle ja Suomen Muinaismuistoyhdistykselle yli sata lähetystä, enimmäkseen kiviesineitä mutta myös monia kirjoja. Kuvitusta teoksessa Libri rari et cari.